

Neuropsykiatriska funktionshinder

Kerstin Arnsvik-Malmberg
Överläkare Med.dr
BUP Skärholmen

Innehåll

- Vad är ADHD och Autismspektrumtillstånd och hur känns det igen hos barn och ungdomar/vuxna?
- Behandlingsstrategier

DSM-manualerna ADHD

- DSM I (1952)
 - ADHD finns inte beskrivet
- DSM II (1968)
 - Hyperkinetic reaction of childhood (or adolescence)
- DSM III (1980)
 - Attention Deficit Disorder (ADD)
- DSM III-R (1987)
 - Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)
- DSM IV (1995) och DSM IV TR 2000
 - Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)
 - 6/9 kriterier för uppmärksamhetsstörning
 - 6/9 kriterier för hyperaktivitet
 - Kombinerad typ både kriterierna för uppmärksamhetsstörning och hyperaktivitet/impulsivitet ska vara uppfyllda
- DSM 5 kommer 2013

2013-04-19

Kerstin Malmberg

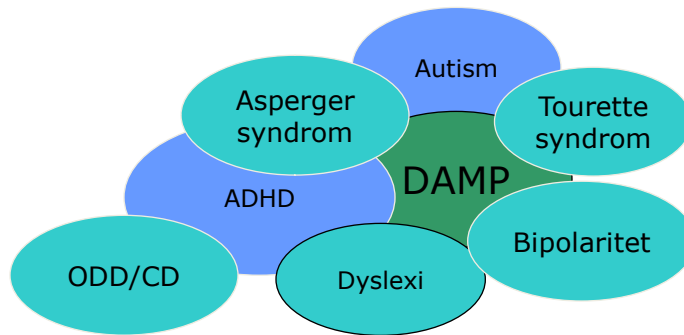
DSM-IV Diagnoser Autism

- Autistiska störningar
- Desintegrativ störning i barndomen
- Aspergers syndrom
- Retts syndrom
- Genomgripande störning i utvecklingen UNS

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Överlappande tillstånd



2013-04-19

Kerstin Malmberg

Många symptom har noterats före 4 års ålder

- Försenad utveckling
- Motorik/Perception
- Språk och kommunikation
- Aktivitet/Impulsivitet
- Uppmärksamhet
- Social interaktion
- Beteende
- Temperament
- Sömn

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Hur vanligt är ADHD och autismspektrum?

- ADHD
 - Hos barn: **3-7%** av barn i skolåldern
 - Vanligare hos pojkar
 - Flickor mindre utvecklingsmässigt sårbara än pojkar?
Symtombetingat?
 - Hos vuxna: minst **2%** kvarstående svårigheter (4.4% enligt prevalensstudie Kessler, USA)

- Autismspektrum
 - Ca 1 %

2013-04-19

Kerstin Malmberg

ADHD kärnsymtom

- Ouppmärksamhet
- Överaktivitet
- Impulsivitet



2013-04-19

Kerstin Malmberg

ADHD symtom hos barn/ungdomar Uppmärksamhetssvårigheter

- Kunna upprätthålla uppmärksamhet på en uppgift över tid (kvarhållen uppmärksamhet)
- Fokusera på det som är väsentligt för uppgiften (selektiv uppmärksamhet)
- Skifta uppmärksamhet mellan olika aspekter av en uppgift (delad uppmärksamhet)
 - ”verkar inte lyssna
 - ”sitter och drömmer”
 - ”hör inte vad man säger”
 - ”gör aldrig färdigt”
 - ”hopper från det ena till det andra”

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Symtom hos ungdomar och vuxna

Ouppmärksamhet:

- Svårt bibehålla uppmärksamhet
- Lättdistraherad
- Undviker/skjuter upp
- Bristande tidsuppfattning
- Glömmer tider/åtaganden
- Svårt planera/organisera
- Förlägger/svårt att hitta



2013-04-19

Kerstin Malmberg

ADHD symtom hos barn/ungdomar

Överaktivitet

- Överdriven aktivitetsgrad såväl motoriskt med ett överflöd av onödiga rörelser, som vokalt med prat och läten.
 - ”är alltid igång”
 - ”kan inte sitta still”
 - ”pratar hela tiden”
 - ”är ständigt i rörelse”
 - ”blir fort otålig”
 - ”är uppe och går i klassrummet”
 - ”låter hela tiden”

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Symtom hos ungdomar och vuxna – forts

Överaktivitet:

Övergår ofta i
inre rastlöshet

- Rör händer och fötter
- Svårt att koppla av
- Aktivt, rörligt arbete
- Lätt uttråkad
- Pratar för mycket



2013-04-19

Kerstin Malmberg

ADHD symtom hos barn/ungdomar

Impulsivitet

- Impulsivitet uppfattas allt mer som det symtom som har störst betydelse för barn med ADHD
 - ”kan inte vänta”
 - ”utsätter sig för farliga situationer”
 - ”får hela tiden idéer
 - ”kastar ur sig svaret”
 - ”avbryter”

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Symtom hos ungdomar och vuxna - forts

Impulsivitet:

- Bristande självreglering:
- Äter, dricker för mycket
- Känslomässig labilitet
- Risktagande
- Svårt att vänta
- Avbryter andra



2013-04-19

Kerstin Malmberg

Åldersberoende symtomminskning

- Uppmärksamhetssvårigheter
 - efter 20 år
- Impulsivitet
 - 12-14 år
- Hyperaktivitet
 - 9-11 år

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Kognitiva och exekutiva funktioner vid ADHD

- Huvudsymtomen
 - Uppmärksamhetsbrist
 - Hyperaktivitet / Impulsivitet
- Arbetsminnet
 - Den form av minne som används för att hålla kvar instruktioner, namn, bokstäver, siffror mm.
 - Dvs hålla kvar i minnet för en kort stund.
- Planering
 - att planera sina uppgifter och dagliga liv
- Strategier
 - för det dagliga livet
- Hämningskontroll
 - att kunna stoppa ett beteende i tid

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Över och under ytan

Uppmärksamhetsstörning

Överaktivitet

Impulsivitet



Funktionsnedsättning vad gäller *Exekutiv funktion* inkl
arbetsminne & beteendehinhibition samt *State*
regulation

Etiologi

- Genetik
 - adoptions och tvillingstudier har visat genetisk variabilitet i ca 77%
 - Olika beteendefenotyper t.ex 22q11
 - DA-, NA och serotonerga systemet
- Perinatale riskfaktorer
 - Underburenhet
 - Asfyxi
 - Låg födelsevikt
 - Hypoglykemi
 - Rökning under graviditet
- Postnatale riskfaktorer
 - Meningoencephalit
 - Traumatisk hjärnskada

Komorbiditet hos ungdomar och vuxna

Samsjuklighet mer regel än undantag!

- 8 av 10 har minst en annan psykiatrisk diagnos
- 1 av 3 har två eller fler andra psykiatriska diagnoser

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Komorbiditet hos ungdomar/vuxna

Depression	20-30
Bipolära syndrom	8
Ångestsyndrom	20-30
Substansmissbruk	25-50
Rökning	40
Kluster B pers. störningar	25
Sömnstörningar	75

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Behandling av ADHD hos ungdomar/vuxna

Farmakologisk behandling

- Centralstimulantia
 - Mph
 - Amp
- ATMX

Icke-farmakologisk behandling

- Psykoedukation
- Psykoterapier
- Psykopedagogik
- Arbetsterapeutiska insatser
- Datoriserad arbetsminnesträning

2013-04-19

Kerstin Malmberg


Beteendeeffekter av CS vid ADHD

- | | |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • Minskar <ul style="list-style-type: none"> - motorisk aktivitet - aggressivitet - störande beteende - stökighet - distraherbarhet | <ul style="list-style-type: none"> • Ökar <ul style="list-style-type: none"> - uppmärksamhet - social interaktion |
|---|---|

2013-04-19

Kerstin Malmberg

AD/HD farmakologisk behandling hos ungdomar



Stimulantia metylfenidat amfetamin	<u>FDA Godkänd</u>
Atomoxetin	<u>FDA Godkänd</u>
Antihypertensiva guanfacine klonidin	<u>FDA Godkänd</u>
Antidepressiva bupropion TCA	
Modafinil	
Kombinationsbehandling	

Wilens AACAP 2012

Registrerade preparat i Sverige mot AD/HD

- Centralstimulantia
 - Concerta[®], depottablett (metylfenidat) Janssen
 - 18, 27, 36 och 54 mg
 - Ritalin[®], tablett metylfenidat) Novartis
 - 10 mg
 - Ritalin[®], kapsel, (metylfenidat) Novartis
 - 10, 20, 30 och 40 mg
 - Medikinet[®], tablett (metylfenidat) Evolan
 - 5, 10 och 20 mg
 - Medikinet[®] kapsel (metylfenidat) Evolan
 - 5, 10, 20, 30 och 40 mg
 - Equasym Depot[®] kapsel (metylfenidat) Shire
 - 10, 20 och 30 mg
- Icke centralstimulerande
 - Stratterra[®], kapsel (atomexetin) Lilly
 - 10, 18, 25, 40, 60 och 80 mg

Kloka listan 2012

- AD/HD
 - Läkemedelsbehandling av AD/HD ska ses som en del i ett behandlingsprogram, där även andra åtgärder ingår.
 - Preparaten har olika effektduration vilket underlättar individanpassning.
 - Patienter med komplicerande samsjuklighet, till exempel pågående missbruk, bipolär sjukdom, utvecklingsstörning eller autismspektrumtillstånd bör behandlas av läkare med särskild erfarenhet av dessa tillstånd

Läkemedel AD/HD

- Enligt kloka listan LÄKSAK Stockholm
 - I första hand
 - Långverkande metylfenidat **Concerta**
 - Medellångverkande, kapsel metylfenidat **Ritalin**
 - Kortverkande, tablett metylfenidat **Ritalin, Medkinet**
 - I andra hand
 - Atomoxetin **Strattera**
- Enligt läkemedelsverket
 - I första hand
 - Metylfenidat (**Concerta, Ritalin**)
 - I andra hand
 - Atomoxetin (**Strattera**) kan vara förstahandsval under vissa omständigheter, såsom vid missbruk/risk för missbruk, vid svåra tics (ofrivilliga ryckningar) eller allvarlig sömnstörning.
 - I tredje hand
 - Amfetaminläkemedlen (amfetamin, dexamfetamin) bör endast användas om de godkända läkemedlen inte ger tillräcklig effekt eller om de ger för besvärande biverkningar (Licens)
- Läkemedelsverket rekommenderar inte att man kombinerar olika AD/HD-läkemedel.

Kognitiva effekter av CS vid ADHD

- Ökar
 - impuls kontroll
 - inlärning
 - planering och framförhållande
 - koordination fin- och grovmotoriskt
- Minskar
 - reaktionstiden

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Definition Autism

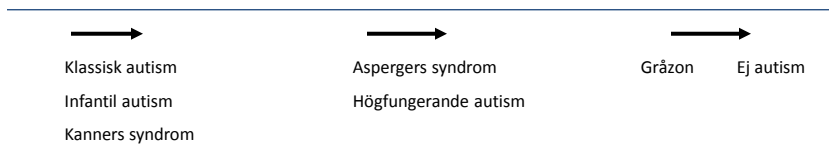
1. Svår störning i fråga om **Social interaktion**
2. Svår störning ifråga om **Kommunikation** inklusive störningar i språkförståelse, gestförståelse, symbolförståelse, samt svårigheter och avvikelser när det gäller förmågan att uttrycka sig verbalt icke verbalt
3. Svår störning i fråga av **Beteendet** med begränsning i beteenderepertoaren, utstuderat ritualbeteende, märkliga rutiner eller extremt avvikande beteende.

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Autismspektrum

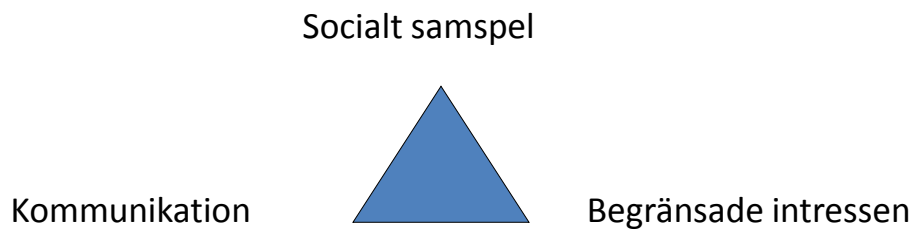
Ett spektrum av samma symtombild med olika svårighetsgrad



2013-04-19

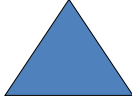
Kerstin Malmberg

Wings triad



2013-04-19

Kerstin Malmberg

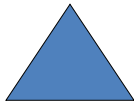


Socialt samspel

- Svårt att umgås med jämnåriga
- Osäker i sociala (grupp) situationer
- Kognitiv stelhet gör det svårt att ”byta spår”
- Vill ha vänner men känner inte till reglerna, ”social blindhet”
- Ofta lätt mål för mobbare pga. sin naivitet

2013-04-19

Kerstin Malmberg



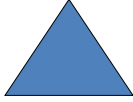
Kommunikation I

Verbal kommunikation

- Bokstavlig språkförståelse
- Stort ordförråd döljer ofta en bristande grundläggande förståelse
- Har svårt för ordspråk, dubbeltydigheter, skämt och sarkasmer

2013-04-19

Kerstin Malmberg



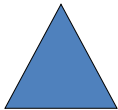
Kommunikation II

Icke-verbal kommunikation

- Viljan till ömsesidig kontakt. Talar *till* snarare än *med*
- Förmåga att läsa av kroppsspråk, mimik, tonfall
- Missar icke-verbala signaler

2013-04-19

Kerstin Malmberg



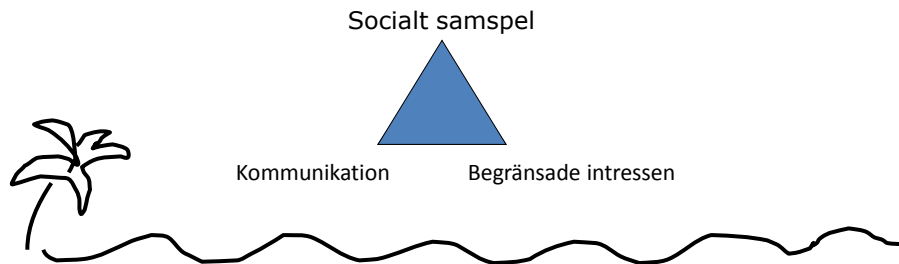
Begränsning i beteende- repertoar

- Självstimulerande aktiviteter som tex. att gunga, snurra, vinka med armarna
- Intensiv försjunkenhet i vissa intressen eller objekt som tex. tåg, dinosaurier, viss arkitektur
- Intensivt behov av rutiner och struktur
Stark oro om rutinerna rubbas (insistence of sameness)

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Över och under ytan



Funktionsnedsättning vad gäller *Theory of Mind*, *Central koherens* och *exekutiv funktion* samt *perceptionsstörningar*

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Under ytan

- Theory of mind / mentalisering – Förmåga att tolka och förutsäga andras tankar, känslor och handlingar på ett snabbt, intuitivt och socialt lämpligt sätt
- Central koherens – Förmåga att se helheter och sammanhang
- Exekutiva svårigheter – Organisera, planera, initiera, generalisera och byta spår
- Annorlunda perception – Känslighet för t.ex. smärta, kyla, värme, beröring, ljud, ljus, smak, lukt, konsistens

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Aspergers syndrom

- Autismliknande tillstånd med normal till välbegåvade personer som kännetecknas av stora svårigheter i socialt umgänge, ett formellt tal och ett stelt kroppsspråk och egenartade intressen, ett formellt tal och ett stelt kroppsspråk och egenartade intressen.
- Personer med autism förstår inte att andra människor har ett inre liv, känner och tänker medan personer med Aspergers syndrom förstår detta men inte hur.
- Personer med autism lever i sin egen värld medan barn med Aspergers syndrom är i den här världen på egna villkor.
- En distinktion mellan autism och Aspergers syndrom är språk-utvecklingen

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Aspergers Syndrom forts

- **Detta kan ta sig följande uttryck**
 - Förstår inte hur andra människor känner och tänker (theory of mind)
 - Tänkandet och språket påtagligt konkret och oflexibelt
 - Svårt att kombinera upplevelser och att förstå sammanhang, se likheter och nyanser
 - Motstånd mot förändringar och uttalat motstånd mot kravsituationer
 - Fastnar i en tankegång och fortsätter prata
 - Intressen ofta smalspåriga och udda
 - Fixeringar
 - Långsamma och till synes lite klumpiga, gångmönstret kan vara stelt och styltigt.

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Svårigheter med motivation

- Saknar egen egen förståelse för symptom som ger dysfunktion.
- Ofta mer lidande i omgivningen än hos patienten själv
- Orealistiska förväntningar av vad medicin kan göra

2013-04-19

Kerstin Malmberg

Att tänka på vid funktionshinder

- Tydlig struktur underlättar
- Summan av krav får ej bli för stor
- Bristande automatik tröttar
- Använd hjälpmedel för att spara kraft
- Kompensera för svårigheter
- Utveckla personens möjligheter

2013-04-19

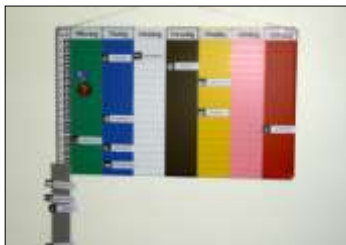
Kerstin Malmberg

Slutligen

- Behöver dessa personer hjälp med
 - Planering, att planera sina uppgifter och dagliga liv
 - Strategier för det dagliga livet
 - Hämningskontroll, att kunna stoppa ett beteende i tid

- Hjälpmedel

- Timstock
- Schema
- mm



2013-04-19

Kerstin Malmberg

Tack för uppmärksamheten

2013-04-19

Kerstin Malmberg och Ylva Ginsberg

42